

SOCIOLOGIJA- PITANJA I ODGOVORI

1. Pojam tehničkog saznanja

Da bi se adekvatno opisao ovaj pojam, potrebno je uvesti dva nova pojma istog značenja – **tehnika i tehnologija**. Oba pojma označavaju sistematsko znanje o tehničkim delatnostima, odnosno znanje o tehničkim sredstvima i praktičnom korišćenju tih sredstava.

O tome da li pojmove tehnika i tehnologija treba razlikovati je bilo puno polemike. Međutim, njihova suštinska razlika je jezičke prirode- tehnologija je pojam korišćen u engleskim govornim područjima, a tehnika u istočnom i srednjem delu Evrope.

Na osnovu značenja ova dva pojma možemo da definišemo i pojam tehničkog saznanja. Tehničko saznanje je znanje o materijalnim sredstvima i postupku njihovog stvaranja, kao i načinima korišćenja tih sredstava. Iz toga proizilazi da tehničko saznanje ima dve dimenzije- teorijsko-saznajnu i materijalno-praktičnu.

Teorijsko-saznajna dimenzija je ona koja se fokusira na preciznom i objektivnom opisivanju pojava, najčešće putem eksperimenata. Teorijsko saznanje o nekoj pojavi je ključna podloga za materijalno-praktičnu dimenziju tehničkog saznanja. Ona obuhvata korišćenje teorijskog znanja u svrhu stvaranja tehničkih sredstava koje zadovoljavaju određenu potrebu ljudi. Krajnji cilj tehničkog saznanja je materijalno sredstvo kao proizvod teorijskog saznanja i njegove praktične primene.

2. Pojam i osobine naučnog saznanja

Naučno saznanje je skup ideja, stavova, zakona, činjenica i teorija. U prošlosti je naučno saznanje imalo daleko manju povezanost sa tehničkim saznanjem nego danas. Nauka je u prošlosti, pogotovo u srednjem veku bila omražena od strane ljudi i crkve, pa samim tim i države. Crkva je imala veoma veliki uticaj u to doba- nauka, koja nastoji da objasni pojave na racionalan i logičan način se direktno protivila crkvenom objašnjenju tih pojava (Bog kao stvaralac svega i glavni razlog svih pojava koje su se dešavale i uočavale). Period humanizma i renesanse je doveo do popularizacije naučnog saznanja, a u 19. veku i do međusobne povezanosti i saradnje između naučnog i tehničkog saznanja. Plodovi ove saradnje su vidljivi više nego ikad- čovečanstvo je u protekla dva veka napredovala više nego 20 vekova pre toga.

Osobine naučnog saznanja su objektivnost (sagledavanje pojava na adekvatan način), preciznost (tačno sagledavanje pojava i njenih detalja), opštost (davanje činjenica koje su opšte prihvaćene i jednoznačne za sve) i sistematičnost (upotreba naučnog saznanja radi stvaranja novih, povezivanje tih saznanja u veći sistem tj. celinu)

3. Izvori tehničkog saznanja

Postoji nekoliko izvora tehničkog saznanja:

- **produktivno-praktična potreba**: potreba da se reše praktični problemi u korist ljudi. Najveći deo tehničkih pronalazaka je upravo bio odgovor na ovu potrebu. Obuhvata patentiranje i proizvodnju alata i mašina koje ubrzavaju proces proizvodnje i olakšavaju ga
- **naučno saznanje**: iskorišćavanje naučnih saznanja radi stvaranja tehničkih. Tehničko saznanje je direktna posledica naučnog
- **kontinuirani razvoj tehnike**: svaki novi pronalazak predstavlja samo polaznu osnovu za dalje usavršavanje tog pronalaska. U tome se ogleda kontinuitet razvoja tehnike- sve što je stvoreno može da bude bolje, tj. može (i mora) da se usavrši
- **komplementarnost tehnike**: mogućnost da se isti ili modifikovani pronalazak koristi u svrhu rešavanja različitih problema iz različitih oblasti
- **tržišna konkurencija**: rivalstvo između kompanija na otvorenom tržištu. Tehnički pronalasci se moraju stalno usavršavati i menjati kako bi se došlo do boljih proizvoda i smanjenih troškova proizvodnje
- **eksperimentalna radoznalost stvaralaca**: pre svega želja da se i najluđe i na oko neverovatne ideje eksperimentalno provere. Dosta tehničkih pronalazaka je najpre bila samo suluda i neprihvaćena ideja, proizvod mašte pronalazača i ljudi koji su težili za tim. Ona su zahvaljujući bezbroj pokušaja i eksperimenata dovedena u stanje gde su praktično upotrebljiva i korisna čoveku, što je i krajnji cilj tehničkog saznanja
- **biofizička slabost ljudi**: urođena mana ljudi da nemaju sposobnost preživljavanja u prirodi kao ostali predstavnici životinjskog carstva. Tehničko saznanje im omogućava proizvodnju oruđa i pomoćnih sredstava da bi ovu manu prevazišli

4. Stvaraoci tehničkog saznanja

U stvaraocima tehničkog saznanja se ubrajaju zanatlije, tehnički pronalazači (inženjeri) i daroviti pojedinci.

Po Edgaru Cilselu, ubedljivo najveći deo tehničkih saznanja je proizišao iz zanatlijskog poziva, tj. od zanatlija. Zanatlije nižeg nivoa su bili uglavnom neobrazovani ljudi, ali svedeno vrlo spretni u praktičnim veštinama. Oni su pre svega bili praktičari, pa su imali vrlo dobru sliku o tome kako neki tehnički pronalazak funkcioniše, što je omogućilo da ga dalje razvijaju. Zanatlije sa određenim stepenom obrazovanja, nazvani umetnici-inženjeri su doprineli razvoju kako tehničkom, tako i naučnom saznanju. Međutim, zbog nedostatka formalnog obrazovanja mnogi od ovih pronalazaka su ostali nepoznati i nedovoljno objašnjeni.

Iako je njihov rad bio od ogromnog značaja za razvoj tehničkog i naučnog saznanja, zanatlije su bile omražene od strane univerzitetski školovanih ljudi. S obzirom na to da su ti ljudi više isticali duhovnu moć misli nego praktične mehaničke veštine (koje se nisu mogle izučavati u tim periodima), jasno je odakle taj prezir dolazi.

Pored zanatlija, tehnički pronalazači su takođe doprineli stvaranju i razvijanju tehničkog saznanja. Oni nisu bili formalno obrazovani, ali su posedovali veliko znanje u oblastima kojima su se bavili. Putem pisanih izvora i eksperimenata su dolazili do praktičnih znanja koja su pretočena u tehničke pronalaskе.

Uticaj na stvaranje tehničkog saznanja su imali i daroviti pojedinci, koji su davali teorijske podloge koje su kasnije pretočene u tehnička saznanja.

5. Nastajanje tehničke inteligencije

Tehnička inteligencija je najveći stvaralac tehničkog znanja u modernom društvu. To više nisu samo zanatlije sa određenim mehaničkim veštinama, već i učenici i obrazovani ljudi koji imaju kako praktičnu, tako u jednakoj meri i naučnu podlogu za razvoj tehničkog znanja. Međutim, put do stvaranja tehničke inteligencije je bio vrlo dug i naporan.

U starovekovnim i srednjevekovnim državama, tehničke škole nisu postojale. Nauke koje su se izučavale na univerzitetima i visokim školama su bile pre svega teologija, filozofija, pravo i istorija. Na sve to je imao moćan uticaj crkve, koja je oštro kritikovala eksperimentalni način izučavanja pojava (što je neophodno za izučavanje prirodnih nauka, koje se u to vreme nisu razvijale i izučavale). S obzirom na ovakav opšte negativan utisak o tehničkim znanjima, viša klasa nije bila zainteresovana za otvaranje i osnivanje tehničkih škola- znanja iz polja tehnike su se sticala praktično, u formi zanata.

Kasnije, u 14. i 15. veku se na univerzitete uvode prirodne nauke, s tim što je preduslov za njihovo predavanje bila diploma iz prava, teologije ili filozofije, koje su još uvek imale veliku prednost u odnosu na ove. Međutim, ovo je omogućilo da se stvore nove obrazovne institucije- akademije, koje su se pre svega bavile tim prirodnim naukama i naučno-istraživačkim radom u tim poljima.

Znanja ostvarena na akademijama su pre svega bila teorijskog karaktera, a proizvodnja je zahtevala praktična tehnička saznanja. U tu svrhu se u 18. veku u Parizu otvara prva politehnička škola, preteča današnjih tehničkih fakulteta- tek krajem 19. veka će se ti fakulteti izjednačiti sa ostalim fakultetima.

Danas su tehnički fakulteti veoma popularni i atraktivni. Omogućavaju stvaranje tehničke inteligencije koja stvara tehničke pronalaskе koje obuhvataju i više naučnih disciplina (komplementarnost naučnih pronalazaka). Tehnička inteligencija je u stanju da pomoću teorijskog znanja stvori novi pronalazak, a takođe svojim praktičnim znanjem usavrši postojeći.

6. Naučno-tehnički potencijal (naučnoistraživački kadar i Nobelove nagrade)

Pod naučno-istraživačkim potencijalom se smatra broj naučno-istraživačkog kadra, stepen osposobljenosti istog i obim i brzina primene znanja.

Naučno-istraživački kadar se ogleda pre svega u broju istraživača i inženjera u nekom naučno-istraživačkom polju. Ovaj broj je srazmeran broju stanovnika neke zemlje, kao i stepenu razvijenosti te zemlje. Ekonomski razvijenije zemlje su one čiji je naučno-istraživački kadar veći i razvijeniji (što je i logično, s obzirom da naučno-istraživački kadar zavisi od materijalnih sredstava koje ta država ulaže u njega). S obzirom da se tehnička saznanja današnjice ogledaju u kolektivnom i sistematskom radu više pojedinaca i institucija, broj tehničkih pronalazaka neke zemlje isto tako zavisi od broja naučno-istraživačkog kadra.

Veličina same države ne mora biti presudna u stepenu njene ekonomske razvijenosti, pa tako i njenog naučno-istraživačkog kadra. Naime država poput Švajcarske, Norveške i Švedske nasuprot svojoj maloj populaciji imaju vrlo razvijen naučno-istraživački kadar, prepoznat u celom svetu.

Nobelove nagrade se dodeljuju proporcionalno stepenu razvijenosti naučno-istraživačkog kadra. Ekonomski razvijene zemlje su većinski dobitnici te nagrade. Srazmerno populaciji tih država, veći broj nagrada odlazi u ruke velikih zemalja (SAD, Kina, Japan...) i obrnuto. Međutim, razlika broja žena i muškaraca koji su dobili Nobelove nagrade je ogromna i nezavisna je u odnosu na stepen razvijenosti naučno-istraživačkog kadra (posledica vekovima duge diskriminacije prema ženama).

7. Odnos nauke i tehnike

Nauka i tehnika nisu oduvek imale tako jaku vezu kao što imaju danas. Sa stanovišta tog odnosa možemo razlikovati 3 perioda:

- period do 17. veka
- period od 17. do pred kraj 19. veka i
- period od pred kraj 19. veka

Prvi period karakteriše potpuna nezavisnost nauke i tehnike. S obzirom da se tehnika nije mogla izučavati u školama i univerzitetima, svi tehnički pronalasci su bili rezultat isključivo eksperimentalnog rada manuelnih radnika i zanatlija. Nauka koja se izučavala (filozofija, pravo, istorija...) je bila u prednosti u odnosu na tehnička znanja, pa se i pogled na svet ogledao u filozofskim učenjima antičkih filozofa, pre svega Aristotela.

Ovaj period karakteriše znatno razvijenija tehnika od nauke.

Drugi period donosi paralelno razvijanje tehnike i nauke, s tim da tehnika ipak ima veći uticaj na nauku nego nauka na tehniku. Razvoj tehničkih škola i akademija je omogućilo naučno-istraživački rad u poljima prirodnih nauka koje su ključne u stvaranju tehničkih pronalazaka. Ipak, većinski se prirodne nauke izučavaju u svrhu rešavanja proizvodno-tehničkih problema- eksploatacija ruda, pravljenje oružja, građevinarstvo... Nauka i tehnika nastoje da se udruže u cilju rešavanja tih problema.

Poslednji period karakteriše spajanje nauke, tehnike i proizvodnje u jednu celinu. Naime, nauka postaje podloga za tehničke i proizvodne procese, što do sada nikad nije bila. Nauka se prvenstveno bavi teorijskom podlogom, a tehnika praktičnom primenom teorijskih saznanja- zajedno u procesu proizvodnje stvaraju nove tehničke pronalaskе. Ova simbioza je doprinela eksponencijalnom rastu novih tehničkih pronalazaka, koji ni danas ne prestaje.

8. Tehnika i etika (etički paradoks, humanistička funkcija, humanističko-antihumanistička funkcija)

Tehnika je tokom vekova bila negativno ocenjena delatnost. Najpre je to bila mržnja prema eksperimentalnom načinu sagledavanja pojava, koji se direktno protivio crkvenom objašnjenju istih. Tehnika je bila delatnost robova, čija pozicija u društvu je bila vrlo niska. Kasnije je značaj tehničkog saznanja postao znatno veći, ali se prema tehničkim pronalazačima odnos nije puno promenio. Pronalazači ni danas nisu popularni kao što su to muzičari, pesnici, glumci i ostale javne ličnosti. Njihov rad se smatra pre svega kao izvor profita, a u manjoj meri kao doprinos tehničkom saznanju.

Tehničko saznanje se ogleda u tri društvene funkcije: humanističkoj, humanističko-antihumanističkoj i antihumanističkoj funkciji.

Humanistička funkcija je moralno „dobra“ funkcija tehničkog saznanja. Njen cilj je pre svega da olakša čoveku, zarad čoveka. Razvojem tehnike se čovek oslobodio prirodnih i društvenih lanaca koji su ga pre držali. Čovek skoro da i ne mora da strahuje od prirodnih faktora kao što su vremenske nepogode, bolest i glad, jer mu je tehnika omogućila zaštitu od tih negativnih uticaja. Sada, kada čovek ne mora da strahuje za svoju egzistenciju, može da se posveti svojoj duhovnoj egzistenciji- razvoju svoga ega i superega. Tehnika je takođe omogućila stvaranje novih izražajnih sredstava, čime se takođe podstiče razvoj čoveka kao duhovno jedinstvene jedinice sa svojim načinom razmišljanja i ponašanja.

Humanističko-antihumanistička funkcija se ispoljava u 3 oblika: antihumanističko korišćenje humane tehnike, humanističko-antihumanističko delovanje tehnike i transformacija humanističke u antihumanističku tehniku.

Za prvi oblik postoji odličan primer iz istorije: A. Nobelov tehnički pronalazak, dinamit. Prevažodno namenjen rudarima kao pomoć u radu, našao je primenu u ratnoj tehnici, što nije bilo u njegovom cilju. Još jedan primer bi bila i upotreba atomske energije kako u elektroindustriji, tako i u ratnoj.

Drugi oblik se ogleda u tome da tehnika humanističkog delovanja ima antihumanističke posledice. Primera radi, proizvodna tehnika koja je pre svega humanističke prirode kao posledicu ima razne nus pojave koje su štetne po zdravlje živih bića.

Treći oblik se ogleda u kontinualnom nagomilavanju negativnih posledica tehnike humanističkog delovanja. Te posledice se odnose pre svega na prekomerno trošenje prirodnih resursa i zagađenje prirode.

9. Antihumanistička funkcija, ratna tehnika i etičke dileme

Ratna tehnika je najbolji primer antihumanističke funkcije tehnike. Rat je oduvek igrao veliku ulogu u društvenim zajednicama, civilizaciji uopšte. Rat ima jedan cilj, a to je razaranje ljudi i materijalnih dobara- razvoj tehnike je omogućio da rat postane još razarajući. Svesno učestvovanje u proizvodnji ratne tehnike donosi sa sobom kako etičke, tako i moralne dileme, što se tokom godina i dokazalo. Naime, sa etičke strane se postavljaju dva pitanja:

Zašto društvo ulaže u ratnu tehniku, čiji je cilj razaranje istog? i

Zašto naučno-tehnički kadar, pre svega inženjeri i naučnici kao individue učestvuju u stvaranju ratne tehnike?

Kroz istoriju se odgovorilo na oba ova pitanja. Stvaranje društva je posledica stvaranja razlika između grupa ljudi. Te razlike vremenom mogu izazvati oštra neslaganja (a samim tim i negativna mišljenja i poglede) između društva, što na kraju kulminira u rat. Naime, time je društvo od „ne ubij“ napravilo „ne ubij svoga“, pod „svoga“ misleći na pripadnika istog društva, a ne iste vrste. Kao što i na individualnom nivou postoji nagon za preživljavanjem, tako se i na društvenom nivou stvorio odbrambeni mehanizam od ostalih uticaja, a ratna tehnika je postala glavno sredstvo te „odbrane“. Dakle, društvo ulaže u ratnu tehniku zarad očuvanja kolektivne bezbednosti, koja je naravno samo prividna i obmanjujuća.

Tokom rapidnog razvoja ratne tehnike, pogotovo polovinom 20. veka, najveći deo naučno-tehničkog kadra skoro svih zemalja sveta je bio upućen ka razvoju i proizvodnji ratne tehnike. Svet je upoznao atomsku bombu, vodoničnu bombu, rakete i još mnogo razarajućih tehničkih otkrića. Mnogi inženjeri i naučnici koji su učestvovali u stvaranju tih oružja su se pokajali za svoj rad, među njima i otac atomske bombe, Robert Openhajmer. Ali, kao što se to dešavalo i mnogo ranije, i ratna industrija je iskoristila tehnička dostignuća za svoje sebične ciljeve, ne obazirući se na njihove stvaraoce.

10. Društveni uslovi razvoja tehnike u predkapitalizmu

Da bi se objasnili uslovi pod kojima se tehnika znatno razvila, potrebno je predstaviti faktore koji su taj razvoj usporavali:

- nezainteresovanost vladajuće klase za razvojem tehnike
- vrednosni sistem i religija
- ograničene mogućnosti potlačene klase i
- poljoprivredni način proizvodnje

Nezainteresovanost vladajuće klase za razvojem tehnike je direktna posledica toga da vladajuća klasa nije morala da stekne svoju titulu radom. Naime, manuelni radnici i robovi su bili ti, koji su bili u dodiru sa tehnikom i procesima proizvodnje, pa su time bili i jedini koji su imali neko tehničko znanje. Vladajuća klasa je svoju titulu dobijala na osnovu nasledstva, pa samim tim nije

imala kontakta sa tim delatnostima. Umesto tih, vlast je bila zainteresovana za razvojem vojničkih i sveštениčkih delatnosti, koje su donosile ugled.

Vrednosni sistem i religija su povezani sa prethodnim primerom. Naime, vladajuća klasa nameće svoje mišljenje kao opšte priznato i tačno na ceo svoj narod. To znači da ako vladajuća klasa izrazi opšti prezir prema manuelnom radu i zanatima, to će biti opšte prihvaćeno mišljenje od strane svih članova te države. Grci i Rimljani su gajili ovakvo mišljenje sve do srednjeg veka, kada je prezir prema zanatima i manuelnom radu prešlo na prezir prema eksperimentalnom načinu praćenja pojava, što je osnova tehničkog istraživanja. Crkva, koja je imala ogroman uticaj u to vreme je priznavala samo Boga i njegove istine, što je direktno kočilo i onemogućavalo bilo kakav tehnički napredak u bilo kom polju.

Ograničene mogućnosti potlačene klase pokazuju na veće interesovanje za tehničkim pronalascima, ali materijalna nemogućnost da se to i ostvari. Zanatlije i radnici su uočavali da postoji bolje rešenje nekog tehničkog pronalaska, ali nisu bili u materijalnom stanju da svoju ideju i pretoče u realnost.

Poljoprivredni način proizvodnje je podrazumevao da za veći obim proizvodnje ne treba bolji alat, nego veća ljudska snaga. U poljoprivredi su se retko koristili neki pomoćni metalni alati, koji će se kasnije ispostaviti kao mnogo efikasniji u radu a koji kao takvi jesu tehnički pronalasci. Mali viškovi od ovakve proizvodnje nisu podsticali ni razvoj trgovine ni zanata, gde bi tehnički pronalasci takođe bili vrlo korisni i brzo se razvijali.

11. Društveni uslovi razvoja tehnike u kapitalizmu

Kapitalizam je suštinski izmenio pogled na tehniku i rad, zato što je i vlast birana drugačije. Kapitalistička vlast je svojim radom u određenom polju stekla veliku materijalnu moć, pa samim tim i ugled u društvu. Toj vlasti je u interesu da dalje razvija proizvodnju, pa samim tim i povećava svoje bogatstvo i ugled. Kako bi se povećala proizvodnja, neophodno je podsticati razvoj tehnike kao sredstva pomoći u proizvodnji. Sa povećanim potrebama proizvodnje nastaju i dva ključna načina proizvodnje: manufakturni i industrijski.

Manufakturni način proizvodnje se ogleda u zapošljavanju velikog broja zanatlija, podelom njihovih zadataka na samo određene operacije proizvodnje zarad efikasnijeg i racionalnijeg iskorišćenja radne snage. Rezultat takvog sistema je svakako veći obim proizvodnje, ali samim tim i povećanje konkurencije između fabrika. Više nije dovoljno samo povećanje radne snage, nego je potrebno usavršavanje alata rada, što direktno podstiče razvoj tehnike. Kapitalistička vlast usvaja nova tehnička rešenja i primenjuje ih u proizvodnji. Na taj način će manufaktura ubrzo preći na industrijski način proizvodnje, pronalaskom Vatove parne mašine. Parna mašina zamenjuje manuelni rad radnika, uslovljen prirodnim potrebama i procesima (umor, glad, žeđ...). Industrijski način proizvodnje donosi jedan novi fenomen- proizvodnja se oblikuje prema razvoju tehnike, a ne obrnuto.

12. Industrijsko društvo

Industrijska društva se danas odlikuju i kao ekonomski razvijena društva, i njihovo nastajanje je posledica industrijske revolucije. Industrijska revolucija je posledica razvoja tehnike, ali isto tako ga i podstiče i ubrzava. Taj razvoj je izazvao mnoge radikalne promene društva.

Prvo, razvoj tehnike je povećao stepen industrijske proizvodnje, a drastično smanjio i depopularizovao poljoprivrednu proizvodnju. Ta razlika se odrazila i na broj zaposlenih u tim sektorima proizvodnje.

Drugo, pojavila su se preduzeća kao nove organizacije rada, koje zapošljavaju radnike radi iskorišćavanja njihovih veština za potrebe proizvodnje i profita preduzeća. Tu će se pojaviti i „vreme je novac“ format rada, koji podstiče radnike na efikasniji rad i kvalitetnije iskorišćenje radnog vremena.

Treće, dešavaju se velike migracije sa sela u grad. S obzirom da se fabrike i preduzeća grade u gradovima, time i stanovništvo migrira bliže svom radnom mestu.

Četvrto, uvodi se obrazovni sistem kao glavno sredstvo za stručno osposobljavanje radne snage. Škole služe kako bi se stekla stručna znanja koja se ne mogu steći šegrtskim radom, a koja su praktično primenljiva u industriji.

Peto, stvaraju se centralizovane nacionalne države, koje lakše upravljaju industrijom i radnicima preko propisa, obaveza i prava.

Šesto, menja se organizacija porodice. Naime, u predindustrijskom periodu su svi članovi porodice (sve generacije) živele zajedno, ujednom i na svom radnom mestu. Porodice su bile mnogočlane zbog potreba radne snage.

Suprotno tome, inustrijsko društvo omogućava razdvajanje pojma mesta prebivališta i radnog mesta. Omogućava da se mladi bračni parovi osamostaljuju i žive odvojeno od ostatka porodice, stvarajući svoju spostvenu. Ekonomska samostalnost žene i muža omogućava stvaranje porodice gde je autoritet podeljen i nezavistan od pola i godina starosti.

13. Informatičko društvo

Informatičko društvo je nastalo nakon informatičke revolucije, koja je donela automatizaciju mašina koje postaju glavni izvor radne snage u procesu proizvodnje. Do informatičke revolucije je došlo sa pronalaskom kompjutera, nakon čega je došlo i do digitalizacije podataka, rapidnog razvoja telekomunikacija u svrhu brzog prenosa podataka i razvoja satelitske tehnologije koja je omogućila povezivanje celog sveta u jednu globalnu mrežu. Promene koje je informatička revolucija donela su: uspostavljanje fleksibilne automatizacije u proizvodnji, razvoj ekonomije znanja, uspostavljanje globalne ekonomije i pokretanje procesa globalizacije.

Fleksibilna automatizacija je bila sledeći iskorak automatizacije. Naime, statička automatizacija koja obavlja jedan isti posao (a samim tim proizvodi jedan isti proizvod) više nije bila dovoljna da zadovolji sve čovekove potrebe. Zato se u proizvodni proces uvode programabilne automatizovane mašine, roboti i računari koji su u stanju da promene svoj način rada na osnovu potrebe jedne fabrike (to se dešava putem programiranja te mašine). Na taj

način se omogućava proizvodnja više različitih tipova proizvoda iste vrste, koji garantuju visok kvalitet i smanjuju troškove rada.

Ekonomija znanja je druga promena koja se javila nakon informatičke revolucije. Ona označava početak korišćenja stručnog znanja u svrhu obavljanja, organizacije i upravljanja proizvodnih i neproizvodnih delatnosti. Povećava se broj belih kragi, koji upravljaju proizvodnim procesima, ali ne učestvuju direktno u njima (poput manuelnih radnika). Ekonomska razvijenost neke zemlje je direktno povezana sa stepenom razvijenosti njene ekonomije znanja.

Uspostavljanje globalne ekonomije je bila nužna posledica informatičke revolucije. Uspostavljanjem globalne mreže za razmenu informacija i sredstava omogućeno je da se ekonomija neke države proširi van njenih geografskih okvira. Velika državna preduzeća i kompanije osnivaju svoje filijale širom sveta, plasiraju svoje proizvode i usluge tuđem tržištu, dok profit dolazi direktno tim kompanijama kući, jednim klikom miša.

14. Uticaj tehnike na čoveka (tehnika i rad, tehnika i kultura)

Tehnika je na čoveka uticala sa dva aspekta, pre svega sa aspekta rada i kulture.

Sa aspekta rada, razvoj tehnike je drastično olakšao posao koje čovek obavlja. Naime, fizički rad je u starovekovnim civilizacijama bio mukotrpan i težak, trošio je ljude. Ljudi se nisu mogli posvetiti svom duhovnom biću i ličnosti. Razvoj tehnike je najpre doneo ljudima alate i oruđe koje je znatno olakšalo manuelni rad, a kasnije je donelo i do nastanka viška proizvoda, što je omogućilo da čovek zadovolji svoje osnovne egzistencijalne potrebe i posveti se više sebi. Danas je taj manuelni rad radnika skoro u potpunosti zamenjen radom mašina. Ljudi se posvećuju svom obrazovanju u struci kako bi se uključili u rad koji više nije fizički- rad koji mašine još uvek ne mogu da zamene poput organizacije i vođenje kompanije, logistika, marketing...

Sa druge strane, razvoj tehnike je direktno uticao i na razvoj kulture, iako je značaj tehnike bio apsurdno omalovažavan i omražen u starovekovnim i srednjevekovnim vremenima. Kultura se grubo može podeliti na materijalnu i duhovnu- materijalna se ogleda u predmetima, alatima, odeći, dok se duhovna ogleda u književnim delima, muzici... Razvoj tehnike je doveo do stvaranja materijalne kulture, koja nije uopšte smatrana za kulturu, jer je proizvod manuelnog rada zanatlija koji nisu imali visoku poziciju u društvu. Sa druge strane, duhovna kultura je jedina bila smatrana kulturom, jer se ogledala u duhovnim stvarima kojima su se bavili samo viši staleži tadašnjih civilizacija. Iako tehnika zahteva isti nivo sposobnosti i nadarenosti kao duhovna umetnost, njen uticaj nije bio primećen sve do mnogo kasnijih vremena kapitalističkog uređenja. Činjenica je da je tehnika osnova duhovne umetnosti- instrumenti, platna, boje, vajarski noževi i ostalo su ključni predmeti stvaranja duhovne umetnosti, sa razlogom se kaže „bez alata nema zanata“.

15. Tehnika i čovek, život, svest

Čovek je u najranijim civilizacijama bio egzistencionalno ugrožen. Svakodnevna borba za hranom, skloništem i vodom je predstavljalo njegovu svakodnevnicu, bez šanse da se među

time bavi i svojim duhovnim bićem. Razvoj tehnike je doprineo da se ta borba smanji, a kasnije i potpuno otkloni- Čovek je postao dominantniji od prirode, koja više nema skoro nikakvog uticaja na njega i ne ugrožava ga. Razvoj tehnike je doveo do kvalitetnijeg načina života, lišenog problema koji se tiču same egzistencije Čoveka.

Pored toga što je tehnika oslobodila Čoveka od prirodnih sila, ona mu je omogućila oslobađanje i od društvenih sila.

Čovek, koji je nekad zaviseo od kolektiva i kolektivnog rada radi preživljavanja (plemena) je sada u stanju da samostalno zadovolji sve svoje potrebe. To omogućava njegovo osamostaljavanje od društva i stvaranje svoje ličnosti (mišljenja, morala, načina ponašanja...).

Time se opet, menja i Čovekova svest. Plemena i primitivni kolektivi su u ranim civilizacijama (pa i do danas u nekim delovima sveta) bili skloni iracionalnom pogledu na svet- verovanje u bogove, toteme, magiju i druge koncepte koji nemaju realnu i racionalnu osnovu. Uspeh svih radnji je bio zasnovan na „naklonosti viših bića“ ka tom plemenu, što je samo opšti odraz nesigurnosti u Čovekovu sposobnost da tu radnju uspešno izvrši. Tehnika je omogućila da se Čovek više uzda u sebe i svoje sposobnosti, a samim tim i u svoju racionalnu svest i razmišljanje. Danas je razvoj tehnike dramatično smanjio uticaj tih mističnih sila na Čoveka i njegovu svest.

16. Jezik i simbol

Jezik i simbol su osnovni elementi komuniciranja, tj. prenosa informacija od prijemnika do predajnika. Simbol je osnovna gradivna jedinica komunikacije. Koristi se u svrhu predstavljanja nekog objekta, čije tumačenje zavisi od pojedine društvene zajednice (naravno, postoje simboli koji su univerzalno prihvaćeni od strane svih društvenih zajednica poput slova- takvi simboli se još zovu i relevantni tj. signifikantni simboli). Simboli mogu biti verbalni (izgovorene reči), grafički (napisane reči) i reprezentativni (grbovi, zastave, logotipi..).

Jezik je skup simbola (izgrađen na određen sistematski način) koji je specifičan za različite društvene zajednice, ali sa istim univerzalnim ciljem- prenos značenja. Funkcija jezika je informativna (da prenese činjenice i stanja), ekspresivna (da omogući izražavanje emocija i stavova) i imperativna (da utiče na druge ljude), a takođe služi i za uspostavljanje društvenih odnosa sa drugim individuuama i društvenim zajednicama. Jezik je jedan od osnovnih elemenata kulture neke društvene zajednice.

Ljudi su jedina vrsta koja komunicira putem jezika i simbola. I jezik i simbol imaju isti cilj, bez obzira na društvenu zajednicu u kojoj se formiraju.

Tokom vekova, simboli su imali veliki značaj u širenju novih ideologija i stavova. Naime, simboli poput svastike i srpa i čekića su širile moćne ideološke poruke koje i danas jednoznačno predstavljaju tu ideologiju. Kao i izgovorene reči, i ovi grafički simboli izazivaju pozitivne i negativne reakcije kod ljudi- u zavisnosti da li podržavaju ili osuđuju tu ideologiju.

17. Osnovne karakteristike i vrste neverbalne komunikacije

Neverbalna komunikacija se ogleda u onom “neizgovorenim” u nekom razgovoru i često otkriva više nego izgovorene reči. Neverbalnom komunikacijom se Čoveku može dati do znanja

da li njegov sagovornik laže ili govori istinu, da li je nervozan, smiren, ljut, srećan... Neverbalnom komunikacijom se često kontroliše komunikacija i situacija, s obzirom da čovek pre primećuje tu vrstu komunikacije nego verbalnu. Neverbalna komunikacija je danas sastavni deo obuke svih javnih ličnosti, pogotovo političara koji pokušavaju da pridobiju naklonost šire publike. Postoje dve vrste neverbalne komunikacije: **paralingvistička i ekstralingvistička neverbalna komunikacija**.

Paralingvistička je vezana za način govora. U nju spada ton, intonacija, glasnoća govora, kao i vreme ćutanja i pauzi u govoru. Čovek svesnim manipulisanjem glasnoće i tona govora izražava emocionalne promene koje se dešavaju nakon prijema određene informacije od strane sagovornika. Vreme ćutanja i pauzi koje čini u govoru pokazuju njegovu sigurnost i spremnost da izgovori svoje mišljenje- predugo ćutanje može prekinuti komunikaciju i ukazati na nesigurnost govornika.

Ekstralingvistička je vezana za mimiku, gestikulaciju i spoljašnji izgled tela tokom komunikacije. U mimiku spada pogled i pokret očiju pri komunikaciji, izraz lica kao direktan odraz unutrašnjeg stanja, i pokret usana, pre svega osmeh (Dišenov osmeh- autentičan, pravi i Pan-Am osmeh- veštački, usiljen). U gestikulaciju spadaju gestovi i položaji ruku i tela. Spoljašnji izgled je izuzetno bitan, jer se njime može iskontrolisati utisak i manipulirati komunikacijom na neverbalan način.

Pored ovih postoji još neverbalnih simbola kojima se kontroliše situacija u vidu dimenzija- rastojanje (međusobna udaljenost sagovornika), prostor (uređenje, osvetljenost i druge karakteristike prostora u kome se odvija komunikacija) i vreme (vremenska ograničenost razgovora, merenje vremena...)

18. Prvi masovni mediji i televizija kao medij

Masovni mediji su pojam koji označava masovno informisanje ljudi. Nekada taj pojam nije imao smisla, jer nije bilo tehnike koja bi takvu vrstu informisanja mogla izvesti. Informacije su kružile lokalno, u okviru sela, porodice i manjih zajednica unutar grada. Kada je tehnika omogućila da se informacije brzo i pouzdano prenose na veću geografsku teritoriju, tada su nastali i prvi masovni mediji- novine. Novine su bile kako medijum za prenos informacija, tako i sredstvo vladajuće klase da očvrsti svoj položaj u državi. Pojavile su se prvi put u 16. veku, ali su često bivale zabranjene i cenzurisane- tek u 19. veku postaju redovne (u formi dnevnih novina). Ubrzo će novine biti zamenjene radijom, koji je omogućavao prenos informacija verbalno, što je bilo atraktivnije i bliže ljudima. Nakon toga dolazi televizija koja je konkurenciju pregazila. Ona je omogućila da se prenosi i tekst i govor i slika, što je čoveku dalo osećaj da je neposredni svedok svim zbivanjima. Pored toga, televizor je omogućio i prenos slike uživo, što je opet kao posledicu imalo osećaj da se čovek nalazi na licu mesta događaja. Televizija je omogućila da se ljudi informišu ne samo o vestima iz države, nego i iz celog sveta. Pored javnog informisanja, televizija pruža i zabavni i naučno-obrazovni program koji nastoji da ugoditi svim uzrastima, klasama i polovima.

Kasnije su političari uvideli moć televizije i iskoristili je za opštu manipulaciju masa kroz falsifikovanje informacija i njihovo zatajkivanje, uvećavanje dobrih političkih pokreta i

umanjivanje loših... Televizija je postala alat vlasti koji modifikuje objektnu realnost po njihovoj volji, a samim tim i čovekovu svest koja prima te informacije kroz male ekrane.

19. Pojam masovne kulture i uzroci nastanka masovne kulture

Masovna kultura se pojavila kao posledica razvoja masovne proizvodnje i potrošnje, kao i pojave masovnih medija i sredstava masovnih komunikacija. Okarakterisana je kao komercijalna kultura koja je prilagođena pre svega tržištu i profitu. Ona ujedinjuje civilizaciju time što joj plasira jeftine proizvode kulture, čiji je cilj pre svega profit. Naime, dela stvarana u masovnoj kulturi treba da se dopadnu širim masama, jer samo tako mogu doneti veliki profit. Pojavljuju se institucije i kompanije čiji je zadatak serijsko stvaranje prosečne umetnosti-holivudske filmske kompanije, muzičke agencije..

U društvene uzroke stvaranja masovne kulture spada brz industrijski i tehnološki razvoj, podređivanje kulture profitu i pojava sredstava masovne komunikacije.

Brz industrijski i tehnološki razvoj je doneo do pojave slobodnog vremena. Naime, ljudi su provodili zakonski ograničen broj sati na poslu, što je uslovalo da nakon svog radnog vremena mogu imati slobodno vreme. Međutim, to slobodno vreme je predstavljeno kao prazno vreme, vreme koje ljudi ne umeju da iskoriste, čime je ono postalo glavni pokretač stvaranja masovne kulture. Njen zadatak je da slobodno vreme ispuni jeftinom zabavom, koja je ljudima bila potrebna nakon dosadnog i neispunjavajućeg rada na poslu.

Podređivanje kulture profitu je uslovalo stvaranje kompanija čiji je zadatak stvaranje jeftine zabave.

Serijsko stvaranje kulturnih dela niske vrednosti i cene je postala nova norma. Nekada su kulturna dela stvarana bez umetnikove želje za profitom, kao njegov stvarni umetnički izraz. Uvođenjem masovne kulture, kultura dobija finansijsku dimenziju koju pre nije imala.

Sredstva masovnih komunikacija su promovisala i prikazivala masovnu kulturu masama, pre svega televizija. Radio je započeo taj proces, ali televizija će ga skoro u potpunosti preuzeti i popularizovati. Televizija je u stanju da prenosi tekst, zvuk i sliku, što omogućava da masovnu kulturu konzumiraju i niži i manje obrazovani staleži društva, što pre nije bilo moguće. Određeni žanrovi poput sapunica, vesterna, policijskih serija, sitkoma i kvizova se masovno popularizuju i prikazuju na televizijskim ekranima. Relativno jeftino se prave, ali donose ogromne profite- pogodni su za serijsku produkciju, tj. pravljenje nastavaka, „spinoff“-ova i sličnih programa koje će privući populaciju koja je gledala originale.

20. Teorije o medijima (Habermas, Bodrijar i Tompson)

Jirgen Habermas karakteriše medije kao sredstvo formiranja javnog mnjenja tj. javne sfere (stavova i mišljenja o društvenim, kulturnim i političkim problemima) u svrhu demokratizacije društva. On smatra da je javno mišljenje počelo da se razvija u salonima i kafanama Evrope u 18. veku, gde su umetnici i književnici zasedali i pričali o javnim temama. Habermas kritikuje moderne medije što nisu ispunile očekivanja u vidu demokratizacije

društva. On oštro kritikuje i ističe da masovni mediji danas služe za manipulaciju nad masama i da masovni mediji stvaraju samo prividnu sliku demokratije države.

Žan Bodrijar smatra da su moderni mediji stvorili jednu novu stvarnost, hiper-stvarnost tj. hiper-realnost, kao kombinaciju ponašanja ljudi i slika koje mediji plasiraju ljudima. Tu hiper-realnost stvaraju televizijske slike, praktično sve što nam televizija plasira kao objektu stvarnost, čak i kada ona takva nije. Ističe da se proizvodi, usluge pa i ljudi plasiraju onakvi kakvi su predstavljeni na televiziji, a ne nužno onakvi kakvi realno i jesu.

Džon Tompson polazi od Habernasove teorije medija, ali ističe da postoji i pozitivna strana masovnih medija. Smatra da je pojava modernih medija uzrokovala i stvaranje modernih institucija koje su doprinosile razvoju tehnike. Pored toga, ističe da masovni mediji snabdevaju ljude važnim informacijama, koje omogućavaju stvaranje objektivnih i kritičkih mišljenja kod ljudi. On razlikuje 3 vrste interakcije: neposrednu (živi razgovor), posredovanu (interakcija preko tehnoloških sredstava poput telefona) i kvazi medijsku interakciju (interakciju kroz masovne medije). Prva dva tipa su dijaloška (2 osobe učestvuju u interakciji), a treći tip je monološki (jedan čovek prenosi informacije, a drugi ih prima preko sredstava masovnih medija).

21. Uzroci globalizacije

U glavne uzroke globalizacije spadaju ekonomski interesi (i razvoj) multinacionalnih kompanija, razvoj informacionih tehnologija i političke promene u svetu.

Multinacionalne kompanije su najveći izvor profita za države sveta. To su kompanije koje imaju ekspoziture u najmanje dve države sveta, a svakom tom ekspoziturom se kontroliše iz matične zemlje kompanije. Multinacionalne kompanije imaju tendenciju prelaska u transnacionalne, tj. one, čije sedište nije fiksirano. Postoje etnocentrične (svaka država u kojoj se nalaze ekspoziture ima svoju kontrolnu centralu), policentrične (svaka ekspozitura samostalno upravlja njom) i geocentrične (upravljanje je usklađeno globalnim sistemom) transnacionalne kompanije.

Pod ekonomskim interesima multinacionalnih kompanija se smatra težnja tih kompanija da ostvare veći profit putem povećanja obima proizvodnje i racionalnom organizacijom proizvodne delatnosti. To navodi kompanije da povećaju broj država u kojima otvaraju svoje filijale, da ih postavu u države sa jeftinom radnom snagom i države u kojima su jeftine sirovine. To, sa druge strane, zahteva da se države ujedine kako na političkom, tako i na ekonomskom nivou, što je i glavni cilj globalizacije.

Još jedan uslov za stvaranje multinacionalnih kompanija, pa tako i globalizacije je stvaranje globalne mreže, preko koje se mogu razmenjivati informacije i monetarna sredstva, odnosno novac. Razvoj informacionih tehnologija je omogućilo da se ova globalna mreža stvori, ali i da se preko nje spoje kako ekspoziture neke kompanije, tako i kompanije u svrhu međusobne saradnje.

Političke promene koje su se desile krajem 20. veka su takođe uslovile globalizaciju. Pre toga, u vremenu hladnog rata svet je bio podeljen na dve političke sfere- Varšavski pakt (uticaj SSSR-a) i NATO (uticaj SAD-a). Samim tim, postojale su dve međusobno konfliktne ideologije- socijalizam i kapitalizam. Raspadom SSSR-a došlo je i do raspada Varšavskog pakta, čime socijalizam gubi na uticaju u korist kapitalizma, koji se brzo širi na ceo svet. Zemlje koje su bile pod uticajem SSSR-a ulaze u period tranzicije, nakon kojeg ubrzo prelaze na kapitalistički režim. Stvaraju se velike međunarodne organizacije, kojima je cilj zajedničko rešavanje konflikata i problema na globalnom nivou.

22. Dimenzije globalizacije

Postoje:

- ekonomska
- politička

- kulturna
- tehnološka i komunikacijska
- socio-strukturalna
- ekološka
- vremensko-prostorna
- demografska i
- vojna dimenzija globalizacije

Ekonomska dimenzija se ogleda u stvaranju globalnog tržišta i multinacionalnih i transnacionalnih kompanija. Povećava se obim proizvodnje, obim trgovine, uticaj multinacionalnih kompanija i trgovinskih organizacija kako na ekonomiju, tako i na svakodnevni život civilizacije.

Politička dimenzija se manifestuje jačanjem demokratije i demokratske vlasti unutar država. Pojavom masovnih i globalnih medija su ljudi postali informisaniji o dešavanjima (pre svega političkim) na nivou svoje države ali i sveta, što je dovelo do toga da ljudi mogu objektivno da kritikuju/hvale vlasti i njihove aktivnosti. Ljudima su data veća prava u pogledu donošenja odluka i biranja vlade. Takođe, usred povećanja broja globalnih problema (ekoloških, finansijskih...) se razvija međusobna saradnja država i povećava uticaj međunarodnih organizacija.

Kulturnu dimenziju odlikuje stvaranje globalne kulture, tj. masovne kulture koja se plasira većini sveta, najčešće putem masovnih i globalnih medija. Dolazi do hibridizacije kulture, tj. spajanja više obrazaca različitih kultura u jednu veću (usled mešanja ljudi različitih nacionalnosti i porekla na jednom geografskom području).

Tehnološku i komunikacijsku dimenziju karakteriše pojava i razvoj informacionih tehnologija, preko kojih se dalje razvijaju globalni elektronski mediji. Dolazi do većeg protoka i obima informacija koje su dostupne svim ljudima širom sveta.

Socio-strukturalna dimenzija se zasniva na povećanju ekonomskih razlika tj. jaza između najsiromašnijih i najbogatijih pojedinaca i država. Celokupna ekonomija sveta se deli u ruke malog broja ljudi, koji održavaju monopol nad svetskom ekonomijom (putem upravljanja transnacionalnih kompanija).

Ekološka dimenzija nastaje pod sve većim antihumanističkim delovanjem tehnike. Zagađuje se životna priroda, iscrpljuju prirodni resursi, dolazi do globalnog otopljanja, čime se dovodi opasnost po ljudsko zdravlje. Javljaju se organizacije koje uvode standarde i propise kojih se fabrike i industrije moraju pridržavati kako bi se sprečile ekološke katastrofe koje nam u sve većem broju prete.

Vremensko-prostorna dimenzija označava povećanje brzine saobraćaja (kako fizičkog tako i informacionog). Vreme prenosa informacija i dobara se drastično smanjuje i odvaja od prostornih granica.

Demografska dimenzija se karakteriše povećanim brojem migracija kako na interkontinentalnom, tako i na lokalnom planu. Ljudi migriraju usred promene radnog mesta, izbijanja rata u matičnoj državi, ali i privremeno (turistički), radi posete drugih krajeva i kultura.

Vojna dimenzija se ogleda u stvaranju vojnih diplomatskih veza među državama (radi zaustavljanja i sprečavanja izbijanja rata). Apsurdno tome, dolazi i do razvoja ratne industrije i trgovine njenih dobara, usred straha od ponovnog nastanka ratova svetskih razmera.

23. Otuđenje u radu i tehnologija

Za objašnjenje pojave i nastanka otuđenja u radu se posebno zalagao nemački filozof Karl Marks. Marks je smatrao da upravo rad najbolje potvrđuje čoveka, i to dvostruko- kao pojedinca i kao društveno biće. S obzirom da rad zahteva ulaganje individualnih sposobnosti i kreativnosti pojedinca, čovek se potvrđuje kao biće sposobno da stvara i zadovoljava svoje potrebe putem svojih veština. S druge strane, proizvodi rada čoveka doprinose opštoj društvenoj dobrobiti, čime se čovek potvrđuje i kao društveno biće.

Pod osnovnim uzrocima otuđenosti u radu u kapitalizmu Marks navodi uvođenje privatne svojine na sredstvima za proizvodnju, proizvodnju za tržište, podela rada i mehanizacija procesa proizvodnje.

Privatna svojina na sredstvima za proizvodnju pretvara radnika u najamnu radnu snagu. Radnik radi za najamninu, kako bi svom kapitalističkom gospodaru uvećao kapital. Time se radnik otuđuje kako od procesa rada, tako i od proizvoda u čijoj proizvodnji učestvuje. Radnik postaje samo sredstvo uvećanja tuđeg kapitala, bez osećaja da se svojim radom individualno i društveno potvrdio.

Radnik koji radi u sistemu proizvodnje za tržište, odnosno robne proizvodnje stvara proizvode koji služe tržištu, a ne njemu. Plodovi rada radnika se ogledaju u njegovoj plati, koja postaje osnovni podsticaj za dalji rad u tom sistemu. Radnik se potvrđuje novcem, a ne proizvodom koji proizvodi. Po Marks, takav sistem je pretvorio novac u osnovno merilo ljudskih vrednosti.

Podela rada je dovela da se proces proizvodnje podeli na manje podprocese, čime je i ljudski rad podeljen. Radnik obavlja jedan rutinski i bezlični posao koji je deo veće celine, ali koju on ne može da oseti. Užestručan rad na nekom procesu proizvodnje izoluje radnika od celine, pa radnik svoj rad poistovećuje sa kompanijom, koja tu celinu stvara. Kod takvog radnika sve je parcijalno- njegov rad, njegova svest o organizaciji u kojoj radi i društvu u kom živi.

Mehanizacija procesa proizvodnje je dovela do toga da mašina više nije alat radnika, nego radnik mašini. Radnik postaje dodatak mašini, nije u stanju da iskoristi vlastiti potencijal i veštinu. Mašine su uvek perfektnije od čoveka, menjaju radnika u procesu rada do mere gde radnik postaje višak pored mašine.

Sa aspekta tehnologije, očigledno je da je razvoj tehnologije bio glavni uzrok otuđivanja na radu. Tehnologija menja poziciju radnika u procesu proizvodnje- ona je preciznija, brža, efikasnija i jeftinija, bez prirodnog ograničenja radnika (glad, žeđ, umor, bolest...). Radnik postaje dodatak mašini, koja diktira tempo njegovog rada. Taj bezličan rad radnika ne zahteva veliku veštinu ili kreativnost, ne ispunjava ga i ne navodi na usavršavanje. Brz razvoj tehnologije

i njeno usavršavanje dovodi do nestabilnosti radnih mesta, straha od otpuštanja i gubitka radnog mesta. Više ne postoje stalna radna mesta, ljudi moraju fleksibilno i po potrebi da se usavršavaju u svojoj struci kako bi išli u korak sa razvojem tehnologije.

Po istraživanjima Roberta Blaunera, stepen razvoja tehnologije i otuđenost na radu su linearno zavisne, tj. sve veći stepen razvoja tehnologije dovodi do sve veće otuđenosti u radu i obrnuto. Delatnosti u kojima se zahteva ljudska kreativnost i veština (poput grafičke umetnosti), delatnosti u kojima čovek kontroliše mašine i delatnosti koje zahtevaju međusobnu saradnju radnika pružaju veće zadovoljstvo radnika u odnosu na delatnosti u kojima je radnik pasivan i izolovan od ostatka procesa proizvodnje i ostalih radnika (poput rad na pokretnoj traci).

24. Otudenje belih kragi, rada i dokolice

Otuđenje belih kragi se ogleda u otuđenju nemanuelnog radnika od samog sebe.

Naime, povećanjem broja belih kragi se stvara još jedan proizvodni sektor, tercijarni sektor, kojeg karakteriše pre svega veština radnika sa ljudima, a ne proizvodom.

Dakle, bele kragne su tu da plasiraju i prodaju proizvod, koristeći svoju ličnost i veštinu ovlašćivanja nad drugim ljudima. Ličnost postaje tržišna roba kao i svaki drugi proizvod, stvara se „tržište ličnosti“, kako je tu pojavu nazvao američki sociolog Rajt Mils.

Francuski sociolog Andre Gorc objašnjava kako otuđenost u radu prouzrokuje i otuđenost u dokolici. Otudenje u radu, koje se ogleda u što većoj izolovanosti radnika od proizvoda, proizvodnog procesa i opšte nezadovoljnosti i neispunjenosti rada, dovodi do toga da čovek traži svoju potvrdu u dokolici. Međutim, ni tu nema izuzetka u otuđivanju- radniku se plasiraju jeftini proizvodi industrije zabave, koji služe da bi pokrili i maskirali čovekove stvarne duhovne potrebe. Čoveku se pružaju sredstva za zaborav od stvarnih problema, a ne sredstva koja te probleme aktivno rešava. Čovek se otuđuje i kao radnik i kao potrošač.

Nemački filozof i sociolog Herbert Merkuze deli pesimističke poglede na društvo sa Gercom. On smatra da rad u modernom industrijskom društvu zaglupljuje, a radnikova dokolica još produbljuje tu zaglupljenost. Ljudi svoju samopotvrdu nalaze u materijalnim stvarima, u novcu koji troše na njih, a ne u svojim odnosima sa drugima. Napominje da društvo živi i kupuje po ugledu na reklame- vladajuća klasa putem tih reklama kontroliše svoje radnike-robove, čineći njihov bezličan i dosadan rad prihvatljivijim.

25. Kriminal belih kragi

U kriminal belih kragi spadaju utaja poreza, malverzacija u prodaji nekretnina, hartije od vrednosti, prodaja opasnih i neispitanih proizvoda, pranje novca i još mnogi zločini čiji je cilj obogaćivanje višeg staleža društva. Ovaj termin je uveo američki sociolog Edvin Saderlend, što i priliči njegovom poreklu- u SAD-u se ova vrsta kriminala vrlo često zapaža, s obzirom da je broj belih kragi u toj državi jedan od najvećih na svetu. Ova vrsta kriminala je mnogo štetnija od

kriminala koji čini niži stalež društva, poput sitnih krađa i provala. Pored kriminala belih kragni postoji i kriminal moćnih, čiji je cilj takođe nelegalno sticanje bogatstva korišćenjem svog položaja u vlasti, kao i korporacijski kriminal, koji ima najveći (negativan) uticaj na niže staleže.

Korporacijski kriminal se ogleda u čistom nepoštovanju zakonskih propisa, bilo administrativnih, ekoloških, finansijskih ili proizvodnih. Neki od oblika ovog kriminala su utaja poreza, zagađenje životne sredine (kao posledica neregulisane proizvodnje), nehumani radni uslovi, neisplaćivanje plata radnika, plasiranje opasnih i netestiranih proizvoda... Korporacijski kriminal je globalnog karaktera, što znači da se odvija na svetskom nivou i samim tim ima i posledice po ceo svet.

26. Kriminal u sajber prostoru

Kriminal u sajber prostoru tj. sajberkriminal je tehnološki kriminal koji se odvija uz pomoć informacionih tehnologija. Nastao je pod uticajem razvoja informacionih tehnologija i IT sektora. Razlikuje se devet glavnih tipova sajberkriminala:

- ilegalno priključivanje na telekomunikacione sisteme: prisluškivanje i špijunaža putem telekomunikacija
- elektronski vandalizam i terorizam: napadi na računarske sigurnosne sisteme
- krađa telekomunikacionih usluga: krađa telekomunikacione opreme i resursa
- kršenje autorskih prava: piraterija, plagijatorstvo...
- širenje pornografskih i uvredljivih sadržaja na internetu
- prevare putem telemarketinga: lažno reklamiranje proizvoda i usluga
- kriminal u elektronskom transferu novca: krađa valute i ličnih podataka primaoca i pošiljaoca
- elektronsko pranje novca: prebacivanje ilegalnog novca iz naizgled legalnih izvora kako bi se prikrilo njihovo ilegalno poreklo
- podrška unapređivanju kriminalnih zavera: širenje lažnih informacija kako bi se prikrila kriminalna dela kako u sajberprostoru, tako i u fizičkom prostoru

Sajberkriminal se može podeliti u dve glavne grupe: nasilni (špijunaža, elektronski vandalizam i terorizam, dečja pornografija...) i nenasilni sajberkriminal (plagijatorstvo, lažno reklamiranje, piraterija, neovlašćen pristup informacijama...).

27. Uticaj čoveka na prirodu i zagađenje životne sredine

27. Uticaj oveka na prirodu i zagaenje životne sredine

Odnos čoveka i prirode se tokom milenijuma konstantno menjao, pa je i njihov međusobni uticaj podlegavao istim promenama.

Na početku je priroda imala značajniji uticaj na čoveka nego on na prirodu. Čovek je zavisio od prirode i njenih plodova kako bi opstao. Najpre je sakupljao šumske plodove i gotove proizvode prirode (sakupljačka privreda), a kasnije je omogućio sebi i ishranu ribom i mesom (lov i ribolov).

Nakon toga, čovek je počeo da se bavi poljoprivrednom proizvodnjom, što je bio prvi znak potčinjavanja prirode u njegovu korist. Čovek je stavio u svoje ruke kontrolu nad izvorima hrane, ali samim tim je počelo i uništavanje prirode (naravno, u mnogo blažoj meri) uništavanjem šuma radi stvaranja i širenja plodne zemlje. Međutim, ovim su se namirivale samo osnovne egzistencijalne potrebe ljudi, čime priroda nije bila drastično ugrožena.

Međutim, pojavom industrije i kapitalističkog načina proizvodnje dolazi i do drastičnog uništavanja prirode. Proizvodi se mnogostruko više proizvoda nego što postoji realna potreba, industrije se ne pridržavaju ekoloških propisa za njihov rad (koje su inače kasno stupile na snagu) i ne postoji osećaj odgovornosti, s obzirom da se zagađuje okolina van geografskog okvira industrijskih postrojenja. Neposredno, industrija utiče na prirodu time što je zagađuje putem izduvnih gasova, štetnih isparenja, akumulacijom otpada, a posredno time što povećava broj stanovništva, čime se mora oslobađati više prirodnog prostora. I posredno i neposredno uništavanje prirode dovodi do degradacije životne sredine koja se ogleda u zagađivanju životne sredine, istrošenosti prirodnih resursa i stvaranju tehnoloških rizika koji ugrožavaju zdravlje ljudi.

Zagađivanje životne sredine se ispoljava i zagađenju vazduha, voda i okoline otpadom. Zagađenju vazduha doprinose industrijska isparenja i gasovi, kao i izduvni gasovi termoelektrana koje obezbeđuju kućno grejanje. Hemijske industrije i metaloprerađivačke industrije su takođe veliki zagađivači vazduha.

Zagađivanje vazduha dovodi i do zagađenja vode, putem kiselih kiša koje se stvaraju spajanjem štetnih gasova sa kišom. Pored kiselih kiša, zagađivanje vode se ostvaruje putem kanalizacije, otpadnih industrijskih voda i korišćenjem raznih poljoprivrednih sredstava (pesticida, herbicida...) koji ulaze u podzemne vode.

Zagađivanje okoline otpadom se ogleda u neregulisanom odlaganju kućnog i industrijskog otpada (njihovo bacanje u okolinu, vode...), kao i ograničenom reciklažom tog otpada.

28. Istrošenost resursa, rizik i životna sredina

Istrošenost resursa se ogleda u istrošenosti kako obnovljivih, tako i neobnovljivih prirodnih resursa. U neobnovljive prirodne resurse spadaju oni, koje priroda ili čovek ne može obnoviti poput fosilnih goriva i mineralnih sirovina.

U obnovljive spadaju one koje priroda može proizvesti, poput vode, zemljišta i biljaka. S obzirom da današnja industrija se još uvek oslanja većinski na neobnovljive izvore, njihova

istrošenost je već alarmantna- tako na primer, istrošenost nafte je dovela do toga da naučnici predviđaju kompletan nestanak ovog resursa već za otprilike 30 godina.

Poljoprivreda i korišćenje zaštitnih sredstava su doveli do zagađenja zemlje i razaranja tla. Posledica ovoga je uništavanje biljnog i životinjskog sveta, koji zavisi od zemljišta i tla koje ga hrani i nudi sklonište. Razaranjem tla će se povećati broj pustinja, koje ne mogu podstaći razvoj ni biljnog, ni životinjskog sveta.

Međutim, najveće iscrpljavanje resursa se desilo na polju šuma, koje osim što nude prirodni resurs neophodan u velikom broju industrija, takođe snabdeva ljude kiseonikom, bez kojeg ne mogu preživeti. Veliki požari, masovno ilegalno uništavanje i seča šuma predstavljaju ekološku katastrofu za ceo živi svet.

Rizici koje je zagađenje i uništavanje životne sredine donelo su globalno zagrevanje, proizvodnja genetski modifikovane hrane i sve češće ekološke nesreće.

Globalno zagrevanje je goreća tema svetskih ekologa, ali i političara i aktivista. Nastaje usred oslobađanja velikih količina izduvnih gasova, koje prouzrokuju stvaranje efekta stalene bašte. Prosečna temperatura na zemlji se konstantno povećava, čime se uzrokuje otapanje glečera na polovima i povećanje nivoa mora- to prouzrokuje klimatske promene koje su sasvim nepredvidive, ali sasvim sigurno negativne, čak kobne po živi svet.

GMO hrana je nastala sa željom da se smanji stepen gladi u svetu, ali je donela negativne posledice po zdravlje čoveka. Genetska modifikacija biljaka i životinja po potrebi čoveka je dovela do željenog rezultata (većeg prinosa, veće mesnosti životinja...), ali se preko kasnijih ispitivanja dokazalo da isto tako negativno utiče na konzumera. Ova oblast sama po sebi još uvek nije dovoljno ispitana, pa su i posledice takve proizvodnje nepoznate.

Ekološke nesreće su takođe veliki rizici koji prete da unište živi svet. Jedna od najpoznatijih je nesreća u Černobilju, koja je imala kobne posledice ne samo za ljude, nego i za živi svet- dan danas je taj kraj praktično mrtav, bez velike šanse za obnavljanjem i takvo stanje se očekuje još minimum 20.000 godina. Ekološke nesreće nastaju kada tehnika zakaže, tj. usred nepouzdanosti mašina i tehnike. Paradoksalno, da bi se rešio problem degradacije životne sredine, potrebno je razvijati tehniku, iako je ona bila i njen uzrok.

29. Informacione tehnologije i efikasnost sistema obrazovanja

Efikasnost sistema obrazovanja putem informacionih tehnologija se ogleda u primeni informacionih tehnologija u učenju, stvaranje virtualne nastave i ubrzanju procesa preuzimanja novih saznanja.

Primena informacionih tehnologija u obrazovnom sistemu omogućava stvaranje multimedijalnog oblika nastave, koji je sam po sebi kvalitetniji od tradicionalnog načina nastave. Informacione tehnologije ubrzavaju proces učenja i olakšavaju ga, a takođe omogućavaju da se stečena znanja dopunjavaju i nadograđuju znanjima koje nude te informacione tehnologije, specifično internet. S obzirom da se nastava odvija elektronskim putem, ovakav način obrazovanja omogućava da se na jedno predavanje uključi veliki broj učenika bez prostornih ograničenja i da nastavu prate učenici iz svih krajeva sveta- dakle, ovim vidom učenja se ruše prostorne granice koje postoje u tradicionalnom načinu obrazovanja.

Pored toga, upotreba informacionih tehnologija u procesu obrazovanja omogućava edukaciju na više polja- programeri mogu da nauče i jezike, medicinari programiranje... Ljudima se daje na izbor više kurseva koje mogu da pohađaju u odnosu na njihove interese i odabranog zanimanja. Na taj način se stvara fleksibilna radna snaga koja je u stanju da fleksibilno uči nove stvari kako bi išla u korak sa tržišnim potrebama- stvaraju se radnici bez portfelja koji relativno lako mogu da menjaju radna mesta.

Na kraju, sve to dovodi i do razvoja i pojave novih naučnih i tehničkih saznanja. Ljudi mogu iz jedne velike riznice informacija koje im pružaju informacione tehnologije da sakupe informacije o postojećim saznanjima, i onda na osnovu njih da usavršavaju i stvaraju nove. Ta nova saznanja se nakon toga dele svima, kako bi se taj lanac nastavio. Zato je od ključnog značaja da manje razvijene države ulažu u informacione tehnologije i podstiču da se one koriste u obrazovne svrhe, kako bi se uključili u proces stvaranja novih saznanja- država postaje ekonomski razvijenija, a svet bogatiji za još jedno saznanje.

30. Informacione tehnologije i nejednakosti – digitalni jaz

Digitalni jaz je pojam koji se posmatra u užem i globalnom značenju (podelu je načinio američki sociolog Filip Gorski). U užem, digitalni jaz predstavlja nejednakost u pristupu informacionim tehnologijama u odnosu na starost, pol, visinu prihoda i stepen obrazovanosti. Globalni digitalni jaz označava nejednakost u pristupu informacionim tehnologijama u odnosu na zemlju porekla i odnosa te zemlje sa ostatkom po pitanju slobodnog pristupa tim tehnologijama. U užem smislu, digitalni jaz se primećuje u tome, da je ženama kako fizički, tako i u pogledu digitalnog obrazovanja još uvek u nekim zemljama zabranjeno ili ograničeno korišćenje informacionih tehnologija u tu svrhu. Takođe, starosna grupa tj. uzrast kontroliše da li je neki sadržaj dostupan samo odraslima ili svim starosnim grupama podjednako. Primera radi, postoje stranice i pojedini sadržaji na nekim stranicama (npr. video igre na Steam platformi) koji su dostupni isključivo starijim od 18 godina. *Pay for view* sadržaji koji postoje na internetu su dostupni samo onima koji su u stanju da plate određenu svotu novca za taj sadržaj, zbog čega je nekima koji imaju niske prihode onemogućeno pristupanje tom sadržaju. Takođe, određene afričke države zbog ekstremno niskih prihoda nisu u stanju da priušte računar ili mobilni telefon, koji danas čine svakodnevnicu skoro svih srednje i visoko razvijenih država sveta.

Sa globalnog aspekta, digitalni jaz se ogleda u tome da određene informacione tehnologije i sadržaji nisu dostupni svim državama sveta. Tako na primer, postoje internet sadržaji koji su dostupni samo u odabranim državama zbog cenzure koju nameću neke države. Kompanija Huawei je zbog prošlegodišnjih konflikata ukinula Google platformu na svojim uređajima i ne prodaje svoje proizvode na teritoriji SAD-a- američkim građanima je time onemogućen pristup toj tehnologiji.

Najbolji primer i dokaz digitalnog jaza je Severna Koreja. Zbog izuzetne izolovanosti i stroge cenzure, stanovništvu te države je zabranjen pristup internetu, kao i internacionalni pozivi ka drugim zemljama. Samo elita države je u mogućnosti da kupi računar i telefon, a i oni su često zastareli u odnosu na ostatak sveta. Nemaju pristup kablovskoj televiziji- postoji 4 TV

kanala koji su dostupni, i koji većinski prikazuju propagandni materijal. Nijedna nama poznata kompanija koja prodaje tehnologiju i uređaje ne izvozi svoje proizvode u Severnu Koreju- većina stanovništva ne poznaje Apple, Samsung, Asus...

31. Kulturna reprodukcija kao oblik nejednakosti (učiti kako ne raditi)

Kulturna reprodukcija je ustvari reprodukcija društvene strukture- održavanje odnosa i razlika između niže, srednje i više klase društva. Obrazovanje, iako po svom cilju humanističke prirode igra presudnu ulogu u kulturnoj reprodukciji. Obrazovanje u teoriji stvara "sistem jednakih šansi" (meritokratija), gde se pripadnici niže klase mogu obrazovati i steći uslov za visoke društvene položaje, tj. ulaz u srednju i višu klasu društva. Međutim, u praksi, obrazovanje često čini protivrečno. Uticaj obrazovanja na kulturnu reprodukciju je posebno izučavao francuski sociolog Pjer Burdije. Pjer je uočio presudni odnos između kulturnog kapitala i klasne pripadnosti, kao i odnos kulturnog kapitala sa stepenom obrazovanja. Kulturni kapital je pojam koji označava veštine, znanja i obrazovanje koje pojedinac poseduje. Postoji otelovljen (talenat, urođene sposobnosti), objektivizovan (knjige, muzički instrumenti, informacione tehnologije) i institucionalizovan (diplome, priznanja) kulturni kapital. Institucionalizovan kulturni kapital je posebno važan za kulturnu reprodukciju, jer putem diploma i priznanja se dolazi do viših i boljih pozicija na poslu, a samim tim i u društvu.

Tačnije, količina kulturnog kapitala koja je u posedu pojedinca određuje i stepen njegove obrazovanosti, kao i pripadnost nekoj društvenoj klasi. Sa druge strane, kućno vaspitanje kao jedan oblik kulturnog kapitala postavlja pripadnike više klase u bolji položaj, jer je kućno vaspitanje više klase naklonjen ka dominantnoj klasi, koja je smatrana kao legitimna i najbolja. Pripadnici niže klase moraju pokazati više truda i istrajnosti u obrazovanju kako bi se domogli više klase, ali takođe su i u većem iskušenju da prekinu proces obrazovanja i prihvate manje plaćene i cenjene poslove zbog konkurencije koju im nameće viša klasa.

Osim klasnih razlika, obrazovanje reprodukuje i polne razlike među radnicima. Devojke se češće opredeljuju za prekid studija i obrazovanja kako bi se bavili srednje ili nisko plaćenim poslovima, za koje su često prekvalifikovani. Češće biraju fakultete koje su niže po hijerarhiji, jer osećaju veći pritisak kako od uticaja više klase, tako i uticaja „dominantnijeg“ muškog pola.

Jedan zanimljiv fenomen u ovom polju je zapazio sociolog Mertin Mek an Gejl u svojem istraživanju u školi Parnel u Zapadnom Midlendsu 1994. godine. Istraživao je odrastanje momaka u toj školi, posebno grupu momaka koje je nazvao „mačo momci“. Mačo momci su bili delikventski nastrojeni dečaci koji su se neprijateljski odnosili prema obrazovanju i školskom sistemu. Naime, to je bila generacija momaka čiji očevi su zarađivali od fizičkog rada, koji je bio cenjeniji i koji se smatrao pravim muškim poslom. To su bili momci radničke klase, nisu bili posebno zainteresovani za svoje obrazovanje, već su gajili uverenja da pre svega treba da razviju svoju muškost. Kako su oni bili neprijateljski nastrojeni prema školi, tako je i škola bila strožija prema njima. Po njihovom mišljenju, obrazovanje je ženski posao, nije dostojan jednog muškarca kao jačeg i dominantnijeg pola. Mek an Gejl je ovakav stav i pojavu nazvao „krizom muškosti“- mačo momci su težili da žive u vremenu kada je fizički rad bio cenjen, a muškost bila merena njihovom fizičkom jačinom.

32. Materijalno stanje porodice kao oblik nejednakosti

Iako je obrazovanje u teoriji pravedan i meritokratski sistem, iza te fasade krije se razlog stalnih društvenih nejednakosti i njene reprodukcije iz generacije u generaciju. Pre svega, materijalno stanje porodice i klasna pripadnost porodice je jedan od ključnih faktora koji utiču na sveopšti uspeh nečijeg obrazovanja. Američki sociolog Džejms Kolman je u svojim istraživanjima američkog obrazovnog sistema došao do zaključka da je kako klasna, tako i etnička pripadnost uticala na uspeh u učenju- belci i azijski Amerikanci su bili uspešniji nego crnci. Zaključio je da je to posledica kućnog vaspitanja, okoline u kojoj žive i krug vršnjaka sa kojima se druže.

Američki sociolozi Samuel Boulz i Herbert Gintis su takođe istraživali odnos između uspeha u školovanju sa koeficijentom inteligencije (IQ) i nagradama koje se stižu u odabranom zanimanju. Pre svega, pokazali su da stepen IQ ne uzrokuje siguran uspeh u školovanju i poslu, već na to pre svega utiče porodično poreklo, tj. klasna pripadnost porodice. Deca iz ovakvih porodica generalno imaju viši IQ, ali je on samo posledica dužeg obrazovanja koje mu porodica nameće.

Drugi zaključak koji su doneli ovi sociolozi je da IQ nije nužno razlog višeg ili manjeg primanja na nekom poslu (nagrada na poslu). Opet vuku paralelu između porodičnog porekla i tih nagrada- dokaz tome je da postoje ljudi koji su prekvalifikovani za svoj posao, a takođe i oni koji realno i nisu. Kada bi se dali svima isti uslovi za obrazovanje i isto vreme obrazovanja (što nije moguće baš zbog razlika u poreklu i klasnoj pripadnosti) dokazalo bi se da deca niže klasne pripadnosti mogu da nadmaše svojim kvalifikacijama decu sa višom klasnom pripadnošću.

Na kraju, Boulz i Gintis zaključuju da rasa, pol i klasna pripadnost su glavni faktori koji utiču na visinu prihoda na nekom poslu, kao i pozicioniranju radnika na hijerarhiji preduzeća. Pripadnici više klase češće dobijaju više pozicije sa višim prihodom, što znači da opšta kvalifikacija za taj posao nije presudni faktor. Time su ovi sociolozi dokazali da samo obrazovanje, iako predstavljeno meritokratski i pravedno, je samo alat za produbljavanje društvenih nejednakosti i reprodukciju društvenog sistema. Klasa i ugled se nasleđuje, povlastica rađa povlasticu.

33. Socijalna facilitacija, zabušavanje i deindividuacija

Postoje tri vrste ponašanja pojedinca u grupama:

- socijalna facilitacija
- socijalno zabušavanje
- deindividuacija

Socijalna facilitacija je sklonost pojedinca da u grupnom okruženju, gde je moguće proceniti njegov individualni učinak bolje obavlja lakše i dobro uvežbane zadatke, a lošije teže zadatke. Ova pojava se dešava zbog urođene čovekove potrebe da se dokaže kao individua u grupnom okruženju. Čovek je socijalno biće koje teži ka naklonosti ostalih, zato prisustvo

ostalih izaziva pobuđenost kod njega. Iz tog razloga mu zadaci koje je višestruko radio i koji su generalno lakši bolje obavlja, a zadaci koji zahtevaju više vremena i posvećenosti (zbog nedostatka tog vremena) mu idu teže.

Socijalno zabušavanje je sklonost pojedinca da u grupnom okruženju, gde nije moguće proceniti njegov individualni učinak bolje obavlja teže zadatke, a lošije jednostavne. Ova osobina se posebno primećuje kod individua koje su vezane za grupu (sportisti koji igraju grupne sportove), jer oni čine jedan operativni deo te grupe, pa samim tim i njegov zadatak je samo deo jedne celine.

Deindividuacija je proces u kome pojedinac u grupi gubi svoj identitet i osećaj lične odgovornosti i stapa se sa grupom kojoj pripada (gubi svoj identitet kako bi ga zamenio grupnim identitetom i stopio se sa grupnom normom). Deindividuacija dovodi do fenomena grupne zaslepljenosti, tj. pojave u kojoj pojedinac privržen nekoj grupi usvaja striktno grupne norme i grupna mišljenja. Karakteristike grupne zaslepljenosti su osećaj neranjivosti (jedan za sve, svi za jednoga), neporušivo verovanje u ispravnost rada grupe (iako objektivno to ne mora da znači), odbijanje stavova i informacija koje su suprotne grupnoj odluci, pritisak na članove grupe da se konformistički ponašaju (praktično da izgube lični identitet i usvoje grupni) i stereotipizovanje članova koji nisu u toj grupi (članove drugih grupa ili članova koji su se otrgli od grupe). Sekte (pogotovo u prošlom veku poput *Heaven's Gate* sekte) su se koristile ovakvim taktikama, koje su po svojoj prirodi manipulativne.

34. Konformizam i socijalni uticaji

Konformizam je vid socijalne interakcije u kojem se pojedinac prilagođava ponašanju i normama koje se od njega očekuju, ili prilagođavanje grupi i grupnim normama. To je promena stavova i mišljenja usled uticaja (realnog ili zamišljenog) ljudi. Konformizam je posledica čovekove socijalne prirode, njegove težnje da osvoji širu naklonost ljudi i postane cenjeni član neke grupe. Konformizmom čovek dobija na samopoštovanju (zbog prihvatanja od strane grupe), osećaju veće vrednosti i pozicije u društvu i grupi. Često je posledica izbegavanja sukoba (gde pojedinac kako bi izbegao konflikt prihvata grupno mišljenje, iako ono bilo netačno), pojave situacije lice u lice (gde pojedinac koji se nalazi u grupi usvaja grupna mišljenja, dok van pogleda te grupe tj. anonimno izražava druga) i povećane svesti o sebi (gde pojedinac koji ima drugačija i protivna mišljenja u odnosu na grupu dobija negativni subjektivni osećaj o sebi, pa pribegava grupi). Čovek koji se konformiše sa grupom dobija šire prihvatanje, a tim i potkrepljenje da nastavi da se konformiše sa grupom, bez obzira da li su njene norme objektivno negativne ili pozitivne.

Postoje dve vrste socijalnog uticaja:

- informativni i
- normativni socijalni uticaj

Informativni socijalni uticaj se javlja u situacijama u kojima pojedinac ne zna kako da reaguje i nastupi. U tom slučaju, pojedinac pribegava analizi ponašanja i mišljenja drugih ljudi, koji predstavljaju izvor za njegovo postupanje u toj situaciji. Dakle, pojedinac dobija informacije o tome kako drugi postupaju u određenoj situaciji, zatim bira one, koje su po njemu (a takođe i socijalno) prihvatljive i nastoji da reprodukuje to ponašanje kod sebe.

Normativni socijalni uticaj je uticaj od strane drugih ljudi koji nas navodi na konformizam sa tom grupom. Opet je glavni podsticaj za takvo ponašanje čovekova potreba da se sviđa i da bude prihvaćen. **Međutim, normativni socijalni uticaj ne mora da bude privatno prihvaćen od strane te osobe-** dakle, čovek se protivrečno svom stavu ponaša kako bi zadobio javno prihvatanje, koje je u društvu u kojem živimo često bitnije od privatnog.

35. Ašov i Milgramov socijalni eksperiment

Dokaz jačine konformizma i socijalnih uticaja na ljude se najbolje mogu videti u eksperimentima američkih psihologa Solomuna Aša i Stenlija Milgrama.

Ašov eksperiment je uključio 7-8 ispitanika, od kojih je samo jedan bio neupućen u stvarnu prirodu eksperimenta, a ostatak je dobio instrukcije da povremeno daje pogrešne odgovore. Ispitanici su trebali da na osnovu tražene dužine linije izgovore broj slike sa desne strane koja odgovara dužini tražene sa leve. **Naizgled jednostavan zadatak je otkrio da je čovek spreman da svoje zapažanje odbije u korist grupnog- upućeni ispitanici su davali pogrešne odgovore, dok je neupućen ispitanik pratio njihove netačne odgovore, čak iako je zapazio tačan odgovor.** Kada je u grupu pristigao još jedan neupućen ispitanik, socijalni uticaj upućenih (koji su davali pogrešne odgovore) se drastično smanjio. Takođe, Aš je eksperiment izveo sa jednim neupućenim ispitanikom, ali mu je naređeno da piše svoje odgovore- s obzirom da je bio zaštićen od grupne osude, socijalni uticaj grupe (a time i pritisak za konformizmom) se smanjio za dve trećine.

Milgramov eksperiment je zadobio široku pažnju zbog svoje kontraverznosti. Naime, Milgrama je zanimalo do koje mere će pojedinci biti poslušni autoritetu. Ideja je nastala pod uticajem drugog svetskog rata, u kome je nemilosrdno ubijano na milione jevreja, baš pod tim istim pritiskom autoriteta- onima, koji su odbijali da učestvuju u tom genocidu je pretio zatvor i smrt.

Eksperiment se odvio na američkom univerzitetu Yale. Sastojao se od 2 člana- „učenika“, koji je bio upućen u eksperiment i „učitelja“, neupućenog. Učitelj je dobio instrukcije da za svaki netačan odgovor koji učenik da uključi elektrošokove koji će do njega dospeti, a svakim sledećim netačnim se voltaža povećava.

Učitelj i učenik se nisu međusobno videli, učenik nije bio priključen na elektrode i namerno je davao pogrešne odgovore. Eksperiment je nadgledao nadležni doktor, koji je navodio učitelja da nastavi sa ispitivanjem, čak i kada je voltaža dostigla opasnu vrednost. Ispitivanje je pokazalo da 65% ispitanika je pod pritiskom doktora (autoriteta) nastavilo da daje elektrošokove koji u stvarnosti dovode čak i do smrti. Milgram je dokazao da pod pritiskom autoriteta pojedinac, iako u oštrom neslaganju sa njim nastavlja da obavlja radnje koje mu autoritet naređuje.

Još jedan zaključak Milgramovog eksperimenta je da kontekst situacije i sama legitimnost autoriteta takođe utiče na čovekovo postupanje i svest. Kada se pojedinac postavi pod kontrolu po hijerarhiji višeg pojedinca (u ovom slučaju doktor), tada je i pokoravanje tom autoritetu veći. To ne znači da pojedinac nije svestan negativnog uticaja njegovih radnji- pokoravanjem autoritetu se pod pritiskom tog autoriteta čovekove osobine i stavovi samo stavljaju u drugi plan.

36. Pojam, obeležja i vrste mobinga

Mobing je pojam koji se vezuje za radno mesto i predstavlja način ponašanja gde pojedinac ili grupa psihički i/ili fizički zlostavljaju drugu osobu u cilju eliminacije iz grupe tj. radnog mesta. Potiče od engleske reči *mob*, što označava rulju, bandu. Osnovna obeležja mobinga je da se vrši pre svega psihičko zlostavljanje koje je kontinualnog karaktera, sve dok se ne ostvari i cilj mobinga- povređivanje dostojanstva, degradacija samopoštovanja zaposlenog i na kraju i eliminacija sa radnog mesta. Mobing stvara, ali je i posledica neprijateljskog radnog okruženja, koje se stvara zbog konkurentnosti radnika, loše organizacije rada, netransparentnosti rada i ličnih konflikata među radnicima. Subjekti mobinga su mober (zlostavljač), žrtva i grupa za podršku žrtvi.

Postoje dve vrste mobinga:

- vertikalni i
- horizontalni mobing

Vertikalni mobing nastaje subordinacijom (potčinjenost, inferiornost radnika u odnosu na direktore, menadžere, više članove hijerarhije) između mobera i žrtve. Poseban tip vertikalnog mobinga je bossing, gde je direktor ili poslodavac mober, a nezadovoljni radnici žrtve. Zaposleni služe kao grupa za podršku, ali su time i izloženi riziku da postanu dalje žrtve mobinga. Drugi tip vertikalnog mobinga je obrnuti mobing, gde su zaposleni moberi, a poslodavac žrtva. Nešto je ređi od prvog tipa.

Horizontalni mobing nastaje zbog nedostatka hijerarhije tj. subordinacije između mobera i žrtve. U ovom slučaju, moberi su pojedinci ili grupe zaposlenih, a žrtve kreativni i sposobni radnici. Takvi radnici predstavljaju konkurenciju moberima, jer su realno više kvalifikovani za taj posao i prete da im preuzmu radna mesta.

37. Socijalna stratifikacija (definicija, vrste kroz istoriju i stratifikacija savremenog društva)

Socijalna stratifikacija predstavlja društveno raslojavanje zbog nejednakosti između grupa i njihovih članova. Te nejednakosti mogu biti u vidu pripadnosti veri ili polu, starosti, profesionalne kvalifikacije i ekonomskog statusa. U istoriji su postajale četiri vrste socijalne stratifikacije i to:

- **ropstvo**: ekstremna socijalna stratifikacija, ogromni jaz između najbogatijih i najsiromašnijih. Podela ljudi na robove i robovlasnike

- **kasta**: karakterističan za Indijsko društvo. Zasniva se na hinduističkom verovanju u reinkarnaciju, gde će oni koji ne poštuju pravila i norme svoje kaste zauzeti niži položaj u drugom životu. Postojala je zabranja mešanja više i niže kaste

- **staleži**: karakteristični za Evropu u doba feudalizma. Podela ljudi se vršila na osnovu obaveza i prava i to na najviši stalež (aristokratija), drugi stalež (sveštenstvo) i treći stalež (radnici)

- **klase**: današnji obrazac socijalne stratifikacije. Klase se formiraju u odnosu na ekonomske faktore (zanimanje i visina prihoda) i kulturne faktore (način života, kulturni kapital).

Socijalna stratifikacija savremenog društva prati obrasce klasne šeme koju je razvio britanski sociolog Džon Goldtorp, sa malim dopunama i izmenama. Danas se za socijalnu stratifikaciju najčešće koristi troklasni model:

- **viša klasa: najmanji procenat stanovništva**. U ovu klasu spadaju veoma bogati i moćni, oni koji imaju veliku političku i ekonomsku moć. To su vlasnici velikih kompanija, političari, oligopoli, kao i slavni glumci, muzičari, režiseri... Džon Goldtorp je kao najvišu klasu smatrao službeničku klasu, ali se ona danas više smatra kao viša srednja klasa. Goldtorp je prilikom stvaranja svoje klasne šeme zanemario one najbogatije, „elitnu klasu“, ali u stvarnosti je ona jezgro više klase i nikako se ne sme zanemariti.

- **srednja klasa: pre svega pripadnici „belih okovratnika“** tj. službenika. Tu spadaju administrativni radnici, profesori, službenici, medicinski radnici i sajber radnici. U industrijski razvijenim zemljama srednja klasa obuhvata najveći deo stanovništva. Goldtorpova „međuklasa“ odgovara današnjoj srednjoj klasi.

- **niža klasa: odgovara Goldtorpovoj „radničkoj“ klasi**. Postojalo je uverenje (po Karlu Marksu) da će se radnička klasa uzdignuti na srednju klasu po principu „poburžoaziranja“- povećanja radničke plate bliže srednjoklasnoj, čime bi se radnička klasa približila srednjoj. U praksi, ovo nije zaživelo. Radničku klasu čine većinom **najamni radnici, članovi „plavih okovratnika“**.

Pored tri osnovne, neki autori ističu još jednu, po hijerarhiji najnižu klasu, podklasu. Tu spadaju nezaposleni ili nestalno zaposleni, beskućnici i primaoci socijalne pomoći. Podklasa ima i etničku dimenziju- tako na primer govorimo o crnoj podklasi u SAD-u, alžirskoj podklasi u Francuskoj...

38. Društvena pokretljivost

Društvena pokretljivost predstavlja kretanje pojedinaca i grupa među društveno-ekonomskim pozicijama. To obuhvata kretanje među klasama, društvenim

zajednicama i grupama, kao i kretanje među različitim geografskim regijama. Postoje dve vrste društvene pokretljivosti:

- vertikalna i
- horizontalna društvena pokretljivost

Vertikalna društvena pokretljivost je uzlazno ili silazno kretanje na društveno-ekonomskoj lestvici. Uzlazno vertikalno kretanje se pre svega ogleda u opštem napredku u poslu, tj. uzlaznom kretanju po organizacionoj hijerarhiji radnog mesta. Silazno kretanje se javlja usred velikog pritiska na višim delovima hijerarhije, restrukturiranju hijerarhije i usred velike tržišne konkurentnosti koja dovodi do otpuštanja ili stvaranja tzv. "tehnološkog viška".

Horizontalna pokretljivost je kretanje između geografskih područja. Vertikalna i horizontalna pokretljivost su često međusobno povezane i imaju uzročno-posledičan odnos. Postoje dva oblika izučavanja društvene pokretljivosti:

- intrageneracijska: kretanje pojedinca u toku radnog veka i
- intergeneracijska mobilnost: kretanje kroz generacije

Izvedena su mnoga istraživanja o stepenu društvene pokretljivosti. Pre svega Otis Dankan i Peter Blau su otkrili da većina ispitanih muškaraca (od 20.000 ukupno) prati uzlaznu putanju društvene pokretljivosti, ali u užem krugu svoje profesije. Dalje, Sejmor Lipset i Rajnhard Bendiks su zapazili veliku uzlaznu društvenu pokretljivost "plavih kragi" na poziciju belih, i to više u Evropi, nego u SAD-u. Gordon Maršal i Dejvid Fert su analizirali subjektivne osećaje pojedinaca koji su bili subjekti uzlazne i silazne društvene pokretljivosti, i zaključili da se subjektivni osećaj (pre svega zadovoljstva ili razočarenja) ne menja u odnosu na njihovo kretanje po društveno-ekonomskoj lestvici.